

Wagners vrouwen afl. 4: Mathilde Wesendonck

door Johan Maarsingh

Mathilde Wesendonck schreef de tekst van vijf liederen, die Richard Wagner componeerde in 1857-1858. Een unicum, want Wagners dichtte zelf de teksten voor zijn opera's. De eerste compositie sinds *Lohengrin* schreef Wagner voor Mathilde: een pianosonate in As-groot, ontstaan in de zomer van 1853. De volledige titel luidt: 'Eine Sonate für das Album von Frau M.W.' In de partituur van de eerste akte uit *Die Walküre* schreef Wagner: G.S.M. Gesegnet sei Mathilde. Wagner onderbrak het componeren van *Der Ring des Nibelungen*, om een opera te creëren, die gemakkelijk in de operahuizen kon worden gebracht: er waren betrekkelijk weinig personages in het verhaal aanwezig. Met *Tristan und Isolde* schonk Wagner de wereld een opera die echter lang onuitvoerbaar werd geacht. Pas in 1865 ging dit werk, waarin een maatschappelijk onmogelijke liefde centraal staat in première. Dat was ook het geval bij de band tussen Richard en Mathilde. Wagner wilde hiermee een gedenkteken oprichten voor de Liefde. Het werd de opera uit de negentiende eeuw, die een stimulans werd voor de muziek van de twintigste eeuw. De muziek in twee van de Wesendonck-liederen: 'Im Treibhaus' en 'Schmerzen', liet Wagner terugkeren in *Tristan und Isolde*.

Wie was deze Mathilde Wesendonck? Ze werd geboren op 23 december 1828 in Elberfeld, (nu Wuppertal), als Agnes Luckenmeyer. Ze was de dochter van Karl Luckenmeyer, een koopman en één van de oprichters van de Deutsch-Holländische Dampfschiffahrtsgesellschaft. In 1831 vestigde het gezin Luckenmeyer zich in Düsseldorf. Daar volgt Agnes onderwijs, later gaat ze naar een meisjesinternaat in het Franse Duinkerken. Hier ontwikkelt ze een passie voor taal. Ze las de klassieke teksten in de Griekse taal, daarnaast Engels, Frans en Italiaans.

In 1848 huwde ze met de zijdehandelaar Otto Wesendonck (Elberfeld 16 maart 1815 - Berlijn 18 november 1896) Op zijn verzoek veranderde Agnes haar naam in Mathilde.¹ De eerste echtgenote van Otto was jong overleden. Haar naam luidde: Mathilde. Uit het huwelijk werden vijf kinderen geboren. Het eerste kind, Paul Wesendonck, op 27 november 1849, in Düsseldorf, hij overleed bijna vier maanden later op 27 maart 1850. Myrrha (Zürich 1851- München 1888); Guido (Zürich 1855-1858); Carl (Zürich 1857- Cureglia, in Tessin, Zwitserland 1934), hij was natuurkundige. Hans (Zürich 1862-Bonn 1882). Slechts één van de vijf kinderen heeft de ouders overleefd. Later heeft Carl de c in de naam Wesendonck geschrapt.

In 1850 verbleven Otto en Mathilde een tijd in de Verenigde Staten van Amerika. Hier had een broer van Otto een bedrijf. Een anekdote verhaalt over de aankomst van het paar: *Als der amerikanische Zollbeamte ihre Koffer öffnete und mit ernster Miene meinte 'Aber alles neue Sachen!'*, *erwiederte sie lächelnd: 'Sie wollen doch nicht, dass ich in Washingtons Heimat alte Kleider trage?'* Het echtpaar Wesendonck vestigde zich in 1851 in Zürich. Daar woonden ze op 20 januari 1852 hun eerste concert in die stad bij. Het orkest stond onder leiding van Wagner. Op het programma stonden werken van Ludwig van Beethoven. De muziek bij het toneelstuk Egmont op. 84, dus meer dan alleen maar de ouverture. Verder klonk er ook de Achtste symfonie. Het tweede deel daaruit zou tot Mathildes favoriete muziekstukken gaan behoren.

Na het tweede concert op 17 februari (o.a. Beethoven: Ouverture Coriolan op. 62 en Vijfde symfonie) maakten Otto en Mathilde persoonlijk kennis met Wagner. Mathilde woont repetities bij voor het concert op 16 maart 1852. Op het programma stonden onder meer Beethovens Zesde symfonie, de

¹ Hieruit zou men kunnen opmaken dat Agnes/Mathilde een uiterst empathisch persoon moet zijn geweest. Het is nogal wat om als jonggehuwde de naam aan te nemen van je gestorven voorganger, alleen om je echtgenoot tegemoet te komen. Evenzo is het denkbaar dat Wagner deze empathische houding voor liefde heeft aangezien, in elk geval iets heeft ervaren dat hij tot op dat moment bij een vrouw had gemist. Voor een licht ontvlambaar persoon is zoiets ruim voldoende om reddeloos verliefd te worden.

Pastorale en Wagners eigen *Tannhäuser*-ouverture. Voor de Wesendoncks was dit hun kennismaking met Wagners muziek. Allebei werden ze geestdriftige bewonderaars. Bovendien was Otto de volgende jaren voor Wagner een mecenas in meerdere opzichten. Hij voorzag Wagner van een gouden ganzenveer, financiële garanties voor concerten met Wagners eigen werk en hij liet Richard en Minna in een tuinhuis wonen, dat naast zijn eigen villa was gebouwd. Mathilde gaf het huisje voor de Wagners de naam Asyl. In december 1854 treedt Pianiste Clara Schumann op, onder de vele toehoorders bevinden zich Richard Wagner en het echtpaar Wesendonck. Later zou Johannes Brahms met Otto en Mathilde in contact komen.

Villa Wesendonck

In 1855 werd begonnen met de bouw van de Villa Wesendonck. In 1857 komt Otto in het bezit van omliggend bouwterrein, met daarbij het bovengenoemde Asyl. Dat verbouwde tuinhuisje is eerder voor bewoning gereed dan de villa Wesendonck. Eveneens in 1857 krijgen de Wagners bezoek van een pas getrouwd echtpaar, dat op huwelijksreis is: Hans en Cosima von Bülow. Zo zijn Richard Wagners toenmalige echtgenote Minna; zijn latere echtgenote Cosima bij hem, in het huis van Wagners muze Mathilde en haar genereus geld, aandacht, en welstand spenderende man Otto Wesendonck.

Wagner toont aan Mathilde de tekst van *Tristan und Isolde*. Het werk aan de *Ring* legt hij terzijde. Otto Wesendonck is soms perioden buitenshuis en het blijft in nevelen gehuld wat er zich allemaal tussen Richard Wagner en Mathilde heeft afgespeeld. Ze zochten elkaar op, spraken veel met elkaar. Wagner vond bij Mathilde begrip en interesse voor zijn werk, iets dat hij miste bij Minna. Richard stimuleerde bij Mathilde het schrijven. In 1857-58 ontstonden de vijf zogeheten ‘Wesendonck-Lieder’. Het lied ‘Träume’ werd door Wagner gedirigeerd in een versie voor viool en klein ensemble, als verjaardag serenade aan Mathilde op haar 29e verjaardag, 23 december 1857. Otto Wesendonck is daarbij overigens niet aanwezig. Het Siegfried Idyll uit 1869 heeft dus een voorloper. Dat werd uitgevoerd als ochtendserenade op de verjaardag van Cosima.

Op 7 april 1858 kreeg Minna een brief in handen, die Richard had gericht aan Mathilde. Een citaat: “Ist’s die Lust, allein zu reden, oder die Freunde, zu dir zu reden? - Ja, zu Dir! Aber sehe ich Dein Auge, dann kann ich doch nicht mehr reden; dann wird doch Alles nichtig, was Ich sagen könnte! Sieh, dann ist mir Alles so unbestreitbar wahr, dann bin ich meiner so sicher, wenn dieses wunderbare, heilige Auge auf mir ruht, und ich mich hinein versenke! Dann giebt es eben kein Object und kein Subject mehr; da ist Alles Eines und Einig, tiefe, unermessliche Harmonie. O, da ist Ruhe, und in der Ruhe höchstes, vollendetes Leben!” [...] “Heut’ komm’ ich in den Garten; sobald ich Dich sehe, hoffe ich einen Augenblick Dich ungestört zu finden! - Nimm meine ganze Seele zum Morgengrüsse!” In een brief aan een niet nader genoemd bevriend persoon schrijft Minna op 23 april 1862 vanuit Dresden dat Wagner tegen haar geroepen had: “Minna, we moeten scheiden; Frau Wesendonck, op wie ik hartstochtelijk verliefd ben, kan het niet verdragen dat wij bij elkaar blijven.” (vertaald uit het Engels uit *Letters of Richard Wagner. The Burrell Collection*, blz. 376. De citaten uit de Duitstalige brief staan in dat boek op blz. 511-12.) Na deze ontdekking door Minna is het idyllische bestaan in het Asyl ten einde. De Wesendoncks gaan op reis naar Italië. Minna gaat vanwege een kuur naar Brestenburg. Wagner gaat Parijs. In augustus 1858 verlaat hij zijn Asyl bij de Wesendoncks voorgoed.

De Wesendoncks zijn aanwezig bij opvoeringen van *Die Meistersinger*, en de opvoeringen van *Das Rheingold* en *Die Walküre* in München. Ook wonen ze de Festspiele van 1876 bij. Mogelijk zijn ze ook aanwezig geweest bij de voorstellingen van *Parsifal* in 1882.

Kort voor zijn overlijden zou Richard Wagner nog hebben gedroomd over Mathilde. Daniela von Bülow schrijft na Wagners dood: “Einer der Träume in den zwei letzten Nächten war, dass er Briefe von Frauen erhalten hat, einen von Frau Wesendonck.” Hij zou die terzijde hebben gelegd met de woorden “Wenn nun Cosima eifersüchtig wird.”

Ter gelegenheid van Wagners begrafenis schreef Mathilde Wesendonck het volgende gedicht.

Nachruf an Richard Wagner
18. Februar 1883

Ein Schmerzensruf geht durch die Welt,
Eine düstere Trauerkunde
Geht mitten durch der Menschheit Herz
Und klaget von Mund zu Munde!

Wie Meereswoge schwillt der Schmerz
Aufstöhnend aus tiefstem Grunde:
Denn, ach, getroffen im herrlichsten Sohn
Traf ihr Busen die Todeswunde!

An dieser Stätte legt die Kränze nieder,
Hier stehn wir tränenvoll, doch nicht allein,
An diesem Sarge kniet die Menschheit nieder,
Des größten Toten stille Gruft zu weihn!

Als jüngst der Tod sein göttergleiches Leben
Fast schmerzlos uns entführt im kalten Kuß,
Durch Mark und Bein durchschauert sie ein Beben,
Den sie beweint - es ist ihr Genius!

Noch haben wir nur Tränen dir zu bringen,
Der uns so oft dem Erdenweh entrückt,
Kein tröstlich Hoffen will uns mehr gelingen,
Seit wir im Tode, Meister, dich erblickt!

Verlassen steht, vereinsamt nun der Tempel,
Den, Hoher Priester, Höchstem du geweiht,
Du schufst Unsterbliches für alle Zeiten,
Dich aber bringt zurück uns keine Zeit!

Drum zürne nicht, wenn sterblich wir geblieben,
Uns schier das Herz vor großem Weh verzagt,
Wenn unser Sehnen, Hoffen - unser Lieben -
Ein Atemzug nur ist, der um dich klagt!

Vom Tode hast du oft und gern gesprochen,
Aus frühster Zeit wohl kommt mir's in den Sinn,
Wenn du, beschwichtigend des Herzens Pochen,
Die Todesruhe priesest als Gewinn!

Und Todes-Sehnsucht spricht aus Tristans Liebe,
Die Todes-Sehnsucht aus Amfortas' Qual,
Und welterlösend drückt auf Kundryst Stirne
Den Todesweihekuß ihr - Parsifal!

Dein Leben war ein Schaffenstag hienieden,
Der Abend kam und mit ihm kam die Nacht,
Dein hehres Haupt umfängt des Grabes Frieden,
Du feierst! Heil dir, Heil! Es ist vollbracht!

Richard heeft over Mathilde verklaard: "Sie ist und bleibt meine erste und einzige Liebe! Das fühl ich nun immer bestimmter." Mathilde Wesendonck is op 31 augustus 1902 overleden in Traumblick en ligt in een familiegraf op het Altes Friedhof in Bonn.